

Marcin Skulmowski

**OCENA EFEKTYWNOŚCI KSZTAŁCENIA NA PRZYKŁADZIE STUDIÓW
PODYPLOMOWYCH Z RACHUNKOWOŚCI REALIZOWANYCH
NA WYDZIALE EKONOMICZNYM ZACHODNIOPOMORSKIEGO
UNIwersYTETU TECHNOLOGICZNEGO W SZCZECINIE**

**EFFECTIVENESS EVALUATION OF EDUCATION FOR EXAMPLE ACCOUNTING
POSTGRADUATE STUDIES IMPLEMENTED IN THE FACULTY OF ECONOMIC
AND WEST POMERANIAN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY, SZCZECIN**

Katedra Ekonomii Menedżerskiej i Rachunkowości, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin, e-mail: marcin.skulmowski@zut.edu.pl

Summary. Knowledge of effects of education in the face of the objectives developed allows you to create an appropriate curriculum. The purpose of this article is to provide an assessment of the effectiveness of post-graduate studies in accounting of the Faculty of Economics West Pomeranian University of Technology, Szczecin. The article deals with the theoretical and empirical considerations related to issues of evaluating the effectiveness of training. For the empirical part of the survey were used.

Słowa kluczowe: badania ankietowe, efektywność kształcenia, ewaluacja, rachunkowość, studia podyplomowe.

Key words: accounting, effects of teaching, evaluation, postgraduate studies, survey research.

WSTĘP

Studia podyplomowe jako element kształcenia ustawicznego są jednym ze sposobów doskonalenia umiejętności, podnoszenia kwalifikacji zawodowych poprzez zdobywanie nowych doświadczeń oraz wiedzy teoretycznej. Liczba usług edukacyjnych oferowanych na rynku jest coraz większa, wskutek czego właściwy wybór jest często trudny. Głównym kryterium wyboru, jakim powinni kierować się przyszli słuchacze, jest jakość kształcenia. Do zasadniczych elementów oceny jakości kształcenia należy jego efektywność. Pomiar efektywności przeprowadza się pod względem nabytej wiedzy, rozumienia określonych treści, posiadanych umiejętności oraz pożądaných postaw.

Proces przygotowania studiów podyplomowych składa się z 4 etapów: analizy i identyfikacji potrzeb, przygotowania programu i planu, realizacji oraz oceny efektywności kształcenia. Przedstawione w literaturze przedmiotu badania wskazują, iż najwięcej trudności sprawia ostatni wymieniony etap (Kunasz 2006). Uzasadnione jest zatem poszukiwanie odpowiednich rozwiązań w zakresie oceny efektywności kształcenia.

Celem artykułu jest przedstawienie sposobu oceny efektywności na przykładzie studiów podyplomowych z rachunkowości zrealizowanych na Wydziale Ekonomicznym Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie.

POJĘCIE I ZNACZENIE OCENY EFEKTYWNOŚCI KSZTAŁCENIA

Ocenę efektywności szkolenia można zdefiniować jako systematyczne gromadzenie informacji umożliwiających ocenę elementów szkolenia, takich jak przygotowanie treści merytorycznych, metod nauczania, czasu trwania szkolenia (Piechnik-Kurdziel 2000).

W literaturze przedmiotu pojęcie efektywności kształcenia jest interpretowane w dwóch znaczeniach – szerszym i węższym. W rozumieniu szerszym jest to stopień realizacji założonych celów dydaktycznych, do których należą:

- przyswojenie wiedzy przez słuchaczy,
- opanowanie nowych umiejętności,
- zmiana postaw.

Takie postrzeganie efektywności może dotyczyć zarówno kształcenia akademickiego, jak i korporacyjnego, czyli w dużych przedsiębiorstwach, o złożonej strukturze organizacyjnej.

Efektywność nauczania w węższym rozumieniu oznacza poprawę wyników działania (organizacji), uzyskaną na skutek przeprowadzonego szkolenia, przy czym pojęcie to używane jest głównie w kontekście korporacyjnym.

W literaturze przedmiotu są przedstawione różne modele oceny efektywności szkolenia. Najbardziej użyteczny i powszechnie stosowany jest model Kirkpatricka. Model ten został opracowany w latach sześćdziesiątych XX w. Polega on na czteropoziomowym pomiarze:

- reakcji, czyli na uzyskaniu subiektywnej opinii oraz oceny stopnia zadowolenia uczestników szkolenia; pomiar wykonuje się poprzez przeprowadzenie wywiadu lub ankiety tuż po zakończeniu szkolenia lub podczas jego trwania;

- nauczania, czyli na ocenie stopnia osiągniętych celów dydaktycznych za pomocą testów czy innych form sprawdzania wiedzy; takie działania umożliwiają ustalenie faktycznego przyrostu przyswojonej wiedzy, przy czym jeśli realizowane treści są częściowo znane uczestnikom, należy przeprowadzić test przed szkoleniem i po nim;

- zachowań, czyli na odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób uczestnictwo w programach edukacyjnych wpłynęło na zmianę zachowań na stanowisku pracy;

- rezultatów, czyli na identyfikacji korzyści osiągniętych przez uczestników szkolenia po jego ukończeniu, uwidaczniających się w wynikach funkcjonowania całej organizacji; mogą przejawiać się one w poprawie świadczonych usług, we wzroście produktywności, wydajności pracy, polepszeniu atmosfery w pracy, z tym że ww. korzyści mogą pojawić się dopiero po upływie kilku miesięcy od zakończenia szkolenia, co znacznie utrudnia identyfikację wpływu czynników niezwiązanych z procesem szkoleniowym, a mogących oddziaływać na wynik działalności przedsiębiorstwa.

W przypadku dwóch pierwszych poziomów ocenę przeprowadza jednostka realizująca usługę dydaktyczną, natomiast w przypadku dwóch następnych – jednostka gospodarcza zatrudniająca uczestników studiów podyplomowych, która ocenia zdobytą przez nich wiedzę i umiejętności bezpośrednio na stanowisku pracy (Piechnik-Kurdziel 2000). Wynika z tego, że dla pełnej informacji o przedsięwzięciu szkoleniowym niezbędna jest informacja zwrotna z zakładów pracy uczestników studiów podyplomowych (ang. *feedback*). Jednak nie zawsze takie działania są możliwe, ponieważ część osób nie pracuje, a udział w studiach podyplomowych jest postrzegany jako atut w poszukiwaniu pracy.

Pełna ocena efektywności kształcenia jest procesem skomplikowanym i wiąże się z ponoszeniem dodatkowych kosztów. Wynikają one, przede wszystkim, z konieczności dwukrotnego zastosowania różnorodnych narzędzi (m.in. testu, wywiadu, ankiety) – przed rozpoczęciem nauki i po jej zakończeniu. Ocena nabytej przez absolwenta wiedzy, umiejętności oraz pożądanych postaw na stanowisku pracy może się odbywać przez kilka miesięcy po ukończeniu nauki. Jednak należy pamiętać o tym, iż poniesione koszty, związane z przeprowadzeniem pełnej oceny efektywności kształcenia, mogą wpłynąć na poprawę jakości programu szkoleniowego. Przez jakość kształcenia należy rozumieć realizację ustalonych wcześniej celów oraz spełnienie oczekiwań klienta (Jelonek i Skrzyńska 2010).

MATERIAŁY I METODY

W artykule we wnioskowaniu badawczym wykorzystano podejście indukcyjne. Metodą badawczą, którą się posłużono, jest studium przypadku (ang. *case study*). Pytania ankietowe, opracowane na podstawie modelu Kirkpatricka, dotyczą poziomu nauczania i reakcji, czyli uzyskania subiektywnej opinii, oraz oceny stopnia zadowolenia absolwentów z oferowanych usług edukacyjnych. Ocena efektywności kształcenia uwzględniła zwiększenie wiedzy uczestników oraz stopnia satysfakcji.

Badania ankietowe przeprowadzono wśród absolwentów studiów podyplomowych z rachunkowości na Wydziale Ekonomicznym Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie. W przeprowadzonej ankiecie wzięło udział 31 osób spośród 36 uczestników. Strukturę słuchaczy przedstawia tab. 1. Przyjęta do badania grupa badawcza jest grupą reprezentatywną, gdyż stanowi 86% całej zbiorowości.

Tabela 1. Struktura słuchaczy według płci i wieku

Płeć	Ogółem		Do 29 lat		30–39 lat		40–49 lat	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Kobiety	29	93,6	4	12,9	13	42,0	12	38,7
Mężczyźni	2	6,4	1	3,2	1	3,2	0	0,0
Razem	31	100	5	16,1	14	45,1	12	38,7

Źródło: opracowano na podstawie badań ankietowych.

Z tabeli 1 wynika, że zdecydowaną większość osób biorących udział w badaniu stanowią kobiety (około 95%). Potwierdza to wysoki stopień sfeminizowania zawodu księgowego w Polsce. Wynika to z faktu, że praca księgowego wymaga od kandydata na to stanowisko systematyczności, umiejętności skupienia, powtarzania codziennie tych samych czynności, logicznego myślenia. Wymienione cechy częściej dotyczą u kobiet. W badanej grupie kobiet największy odsetek stanowiły osoby w wieku 30–39 lat (42%), najmniejszy zaś – w wieku do 29 lat (niemal 13%).

W badanej grupie znalazły się absolwenci kierunków ekonomicznych (17 osób), jak również innych kierunków (14 osób). Niejednakowy poziom wiedzy z zakresu rachunkowości, wynikający z ukończenia różnych kierunków, może mieć wpływ na otrzymane wyniki. Dlatego ze względu na poziom posiadanej wiedzy z zakresu rachunkowości został wykorzystany do przeprowadzenia oceny efektywności kształcenia.

PROGRAM STUDIÓW PODYPLOMOWYCH Z RACHUNKOWOŚCI

Głównym powodem zorganizowania pierwszej edycji studiów było umożliwienie przekwalifikowania zawodowego absolwentom uczelni rolniczych, którzy po przemianach w polskiej gospodarce nie znaleźli zatrudnienia lub stracili je w ramach swoich zawodów (Kiziu-kiewicz i Nadolna 1999). Obecnie celem studiów jest zdobycie przez uczestników aktualnej wiedzy z zakresu rachunkowości, nabycie uprawnień do usługowego prowadzenia ksiąg rachunkowych (warunkiem jest trzyletnia praktyka w dziale księgowości), a także przygotowanie do aktywnego uczestnictwa w seminariach, dyskusjach, warsztatach edukacyjnych wzbogacających wiedzę, umiejętności i kompetencje (Studia podyplomowe „Rachunkowość” – Szczecin, <http://www.ekonomia.zut.edu.pl/aktualnosc/studia-podyplo-mowe.html>, dostęp dn. 1.11.2012 r.).

Zajęcia są prowadzone przez pracowników naukowych wyższych uczelni (Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie i Uniwersytetu Szczecińskiego) oraz przez praktyków z dużym doświadczeniem zawodowym i dydaktycznym.

Program studiów podyplomowych jest dostosowany do wymagań określonych w Rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 8 kwietnia 2008 r. w sprawie uprawnień do usługowego prowadzenia ksiąg rachunkowych (DzU z 2009 r., nr 62, poz. 508). Moduły programowe studiów podyplomowych z rachunkowości przedstawia tab. 2.

Tabela 2. Liczba godzin przypadająca na poszczególne przedmioty

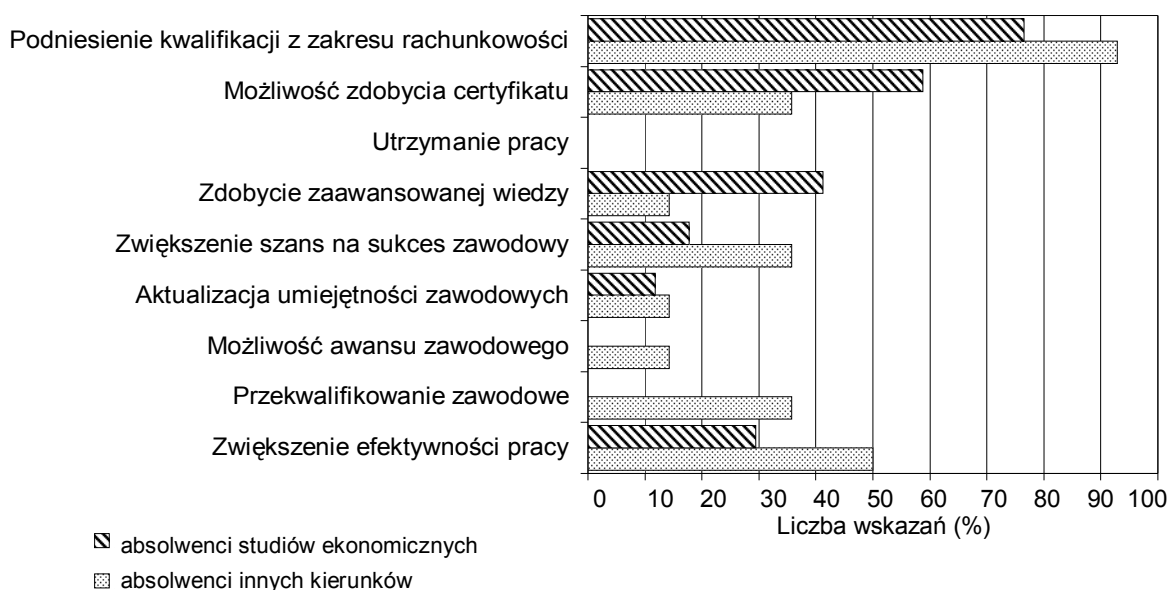
Przedmiot	Liczba godzin
Teoria rachunkowości	20
Ewidencje podatkowe	15
Rachunkowość finansowa	50
Organizacja rachunkowości, w tym etyka zawodu	15
Prawo podatkowe	20
Prawo gospodarcze	10
Prawo finansowe	10
Ubezpieczenia społeczne	6
Rachunkowość informatyczna	20
Rachunek kosztów	20
Rachunkowość zarządcza	18
Sprawozdawczość i rewizja finansowa	15
Analiza finansowa	15
Rachunkowość w szczególnych sytuacjach	10
Seminarium dyplomowe	15

Źródło: opracowano na podstawie programu studiów podyplomowych „rachunkowość” (Szczecin).

Łączna liczba godzin wynosi 259, w tym przedmioty z zakresu rachunkowości stanowią 64,9%, z zakresu prawa i podatków – 23,5%, finansów – 5,8%, seminaria – 5,8%.

WYNIKI BADAŃ ANKIETOWYCH

Ponad 90% osób, które przystąpiły do badania, wykonuje zawód związany z rachunkowością. Niejednorodność grupy badawczej (absolwenci studiów ekonomicznych i innych kierunków) powoduje, że różne są powody udziału słuchaczy w studiach podyplomowych (rys. 1).

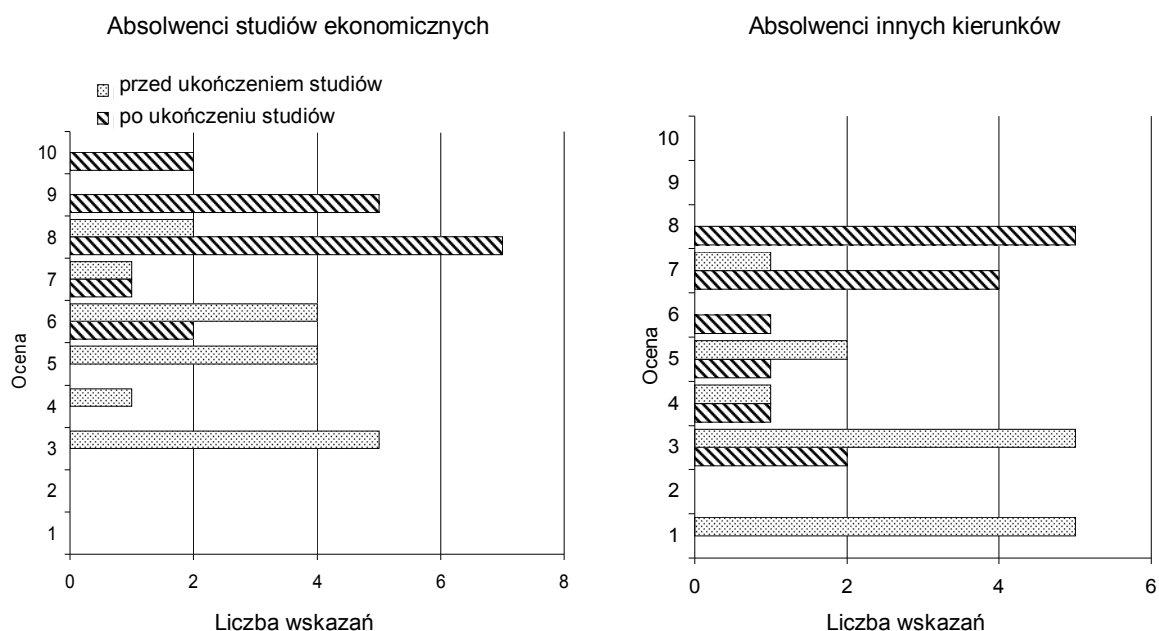

Rys. 1. Powody podjęcia studiów podyplomowych
Źródło: opracowano na podstawie wyników badań ankietowych.

Z analizy wyników badań ankietowych wynika, iż głównym powodem uczestniczenia absolwentów ekonomii w studiach podyplomowych było dążenie do podniesienia posiadanych kwalifikacji (77%). Istotna dla tych osób była możliwość nabycia uprawnień do usługowego prowadzenia ksiąg rachunkowych (59%), zdobycia zaawansowanej wiedzy z zakresu rachunkowości (41%) oraz możliwość zwiększenia efektywności pracy (29%). Respondenci z tej grupy ani razu nie wskazali utrzymania pracy, możliwości awansu zawodowego oraz przekwalifikowania zawodowego. Dominującym powodem udziału w studiach podyplomowych absolwentów innych kierunków było dążenie do zdobycia kwalifikacji z zakresu rachunkowości (93%). W dalszej kolejności wskazali oni: zwiększenie efektywności pracy (50%), przekwalifikowanie zawodowe (36%), zwiększenie szans na sukces zawodowy (36%), możliwość nabycia uprawnień do usługowego prowadzenia ksiąg rachunkowych (36%). Należy zatem stwierdzić, że słuchacze, w zależności od posiadanego wykształcenia, z różnych powodów podejmowali studia podyplomowe.

Następnym elementem, który poddano ocenie, było zwiększenie wiedzy uczestników. Z praktyki edukacyjnej wiadomo, że stopień opanowania nowych treści można mierzyć, stosując różnorodne testy i sprawdziany. Z powodu przeprowadzenia ankiety po zakończe-

niu studiów podyplomowych pomiar wzrostu wiedzy był możliwy wyłącznie na podstawie subiektywnych odczuć absolwentów. Ankietowani ocenili swoją wiedzę i umiejętności z zakresu rachunkowości przed ukończeniem studiów podyplomowych i po ich ukończeniu w skali od 1 do 10, gdzie 1 oznacza poziom wiedzy i umiejętności na poziomie bardzo słabym, a 10 – na bardzo wysokim (rys. 2).

Rys. 2. Subiektywna ocena zwiększenia wiedzy i umiejętności z zakresu rachunkowości przed ukończeniem studiów podyplomowych i po ich ukończeniu

Źródło: opracowano na podstawie wyników badań ankietowych.

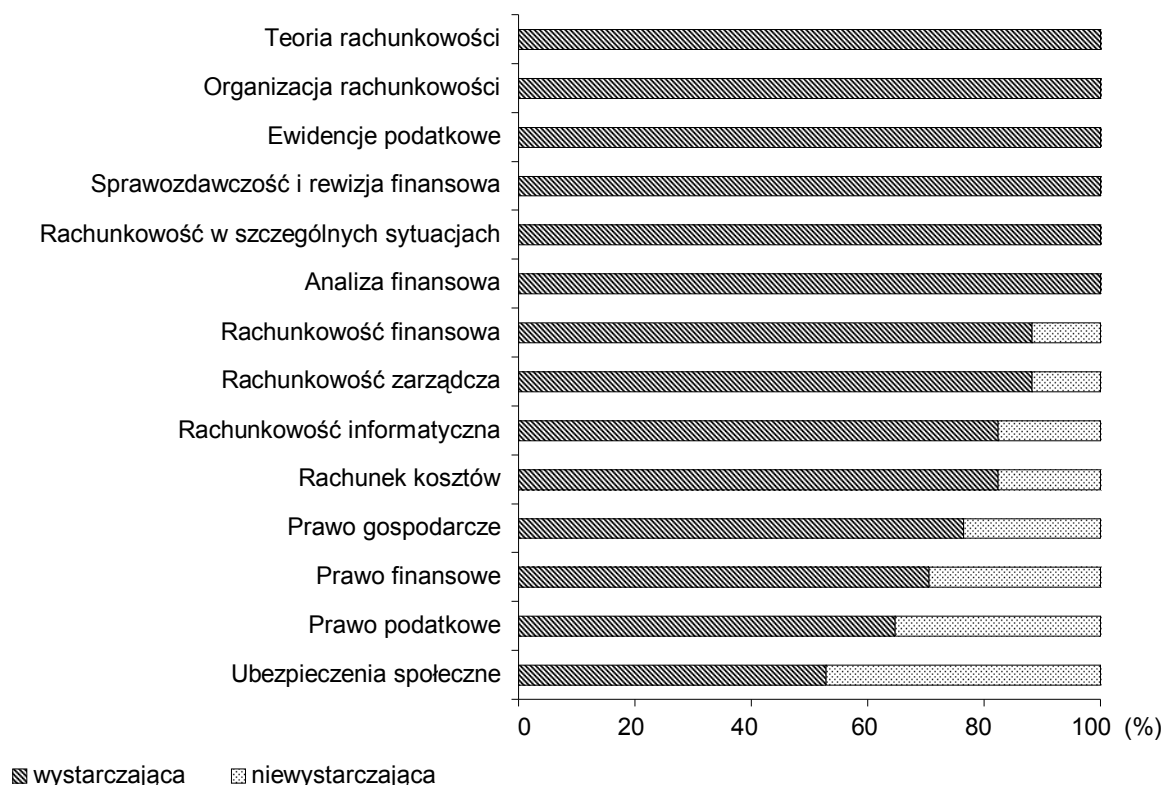
Z danych zawartych na rys. 2 wynika, że nastąpił wzrost wiedzy i umiejętności zarówno u absolwentów studiów ekonomicznych, jak i innych kierunków. W przypadku osób z pierwszej grupy średnia ocena przed rozpoczęciem studiów podyplomowych wyniosła 5,1. Najczęściej występującą oceną jest 3 (5 wskazań). Po zakończeniu studiów nastąpił wzrost średniej oceny w przypadku tych osób do 8,2, a wartość modalna wyniosła 8 (7 wskazań). W przypadku osób należących do drugiej grupy średnia ocena przed rozpoczęciem studiów podyplomowych była niższa i wyniosła 2,9, co w skali dziesięciostopniowej stanowi wartość poniżej przeciętnej. Po zakończeniu studiów również odnotowano wzrost średniej oceny (6,3). Porównując obie grupy, należy stwierdzić, że absolwenci studiów ekonomicznych uzyskali relatywnie wyższe oceny niż absolwenci innych kierunków. Niemniej jednak należy pozytywnie ocenić wzrost wartości średniej oceny w obu grupach słuchaczy. Znając średnie wartości, można obliczyć procentowy przyrost wiedzy na podstawie wzoru:

$$\text{Wskaźnik przyrostu wiedzy} = \frac{\text{wynik testu po szkoleniu} - \text{wynik testu przed szkoleniem}}{\text{maksymalny wynik możliwy do osiągnięcia} - \text{wynik testu przed szkoleniem}}$$

W obu badanych grupach wskaźnik przyrostu wiedzy jest wysoki – wynosi 63% w przypadku osób z wykształceniem ekonomicznym, 48% w przypadku pozostałych osób. Można

zatem stwierdzić, że rodzaj ukończonych studiów wyższych ma istotny wpływ na przyrost wiedzy uczestników studiów podyplomowych.

Kolejnym elementem, który poddano ocenie, jest liczba godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych przedmiotów. Jest to element warunkujący przyswojenie wiedzy, rozumienie realizowanych treści, nabycie umiejętności oraz pożądanych postaw. Analiza ta ma na celu sprawdzenie, czy liczba godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych przedmiotów była wystarczająca dla osób z wykształceniem ekonomicznym (rys. 3) i dla osób z innym wykształceniem (rys. 4).

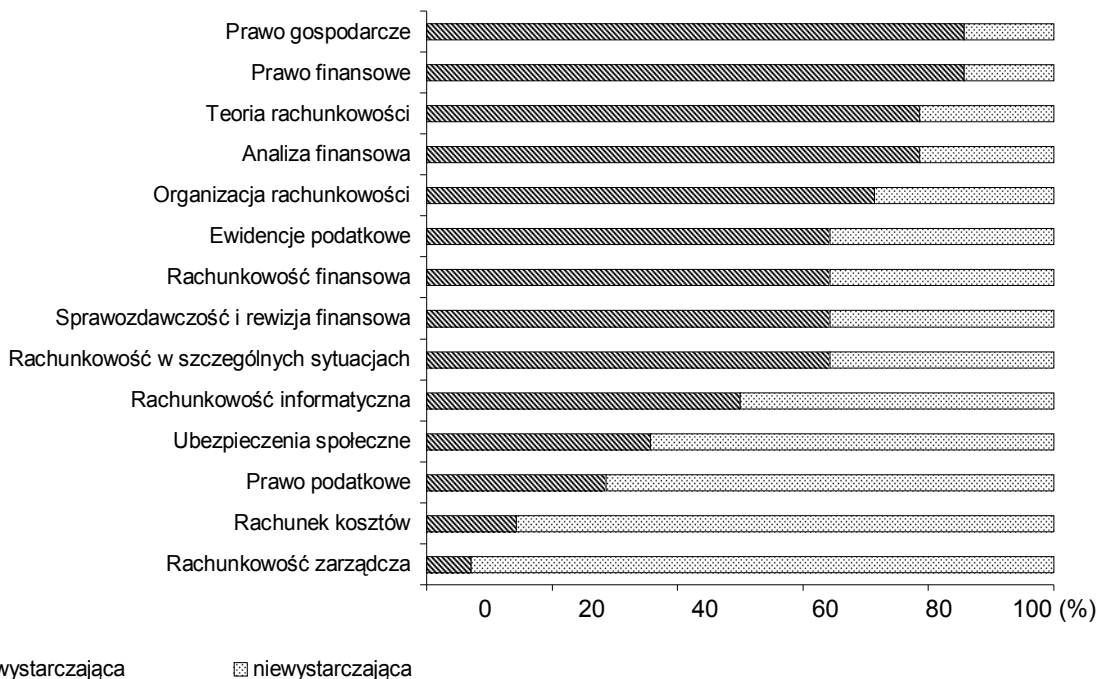

Rys. 3. Liczba godzin przeznaczona na przyswojenie materiału (absolwenci studiów ekonomicznych)
Źródło: opracowano na podstawie wyników badań ankietowych.

Z analizy wyników badań, przedstawionych na rys. 3, wynika, że liczba godzin przewidzianych na przyswojenie materiału jest wystarczająca w przypadku 6 przedmiotów. Należą do nich: teoria rachunkowości, organizacja rachunkowości, ewidencje podatkowe, sprawozdawczość i rewizja finansowa, rachunkowość w szczególnych sytuacjach oraz analiza finansowa. Osoby z wykształceniem ekonomicznym zwracają uwagę na potrzebę zwiększenia liczby godzin na realizację przedmiotów z zakresu prawa, rachunkowości finansowej, rachunkowości zarządczej, rachunku kosztów oraz ubezpieczeń społecznych.

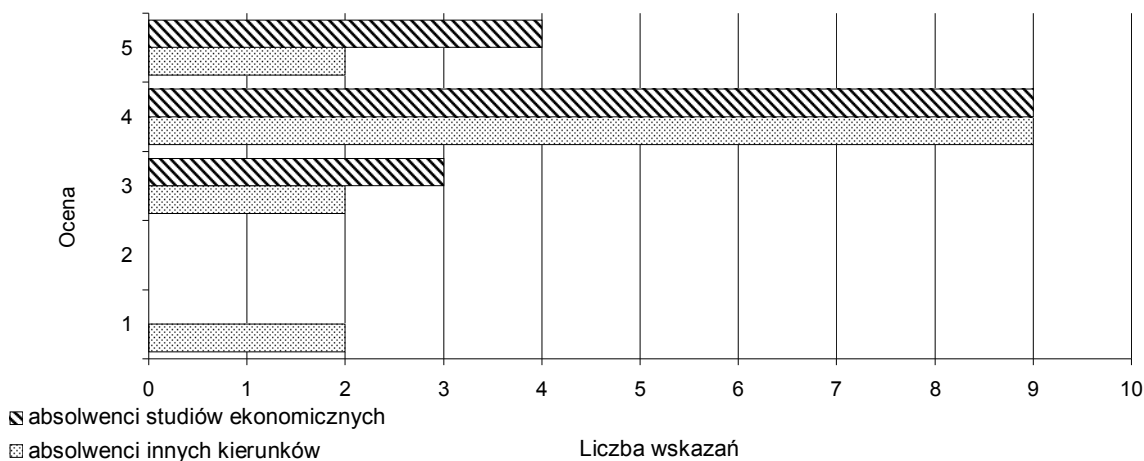
Dane liczbowe podane na rys. 4 sygnalizują większe potrzeby osób z innym wykształceniem kierunkowym niż ekonomia. Liczba godzin przewidzianych na przyswojenie materiału jest niewystarczająca w przypadku wszystkich przedmiotów realizowanych w ramach studiów podyplomowych z rachunkowości. W przeprowadzonych badaniach najgorsze wyniki osiągnęły pod tym względem takie przedmioty, jak: ubezpieczenia społeczne, prawo

podatkowe, rachunek kosztów, rachunkowość zarządcza. Oznacza to, że liczba godzin przeznaczona na realizację tych przedmiotów była niewystarczająca. Należy zatem stwierdzić, iż wykształcenie słuchaczy studiów podyplomowych znacznie różnicuje ich oczekiwania dotyczące liczby godzin przeznaczonych na realizację i przyswojenia materiału.

Rys. 4. Liczba godzin na przyswojenie materiału (absolwenci studiów innych niż ekonomia)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

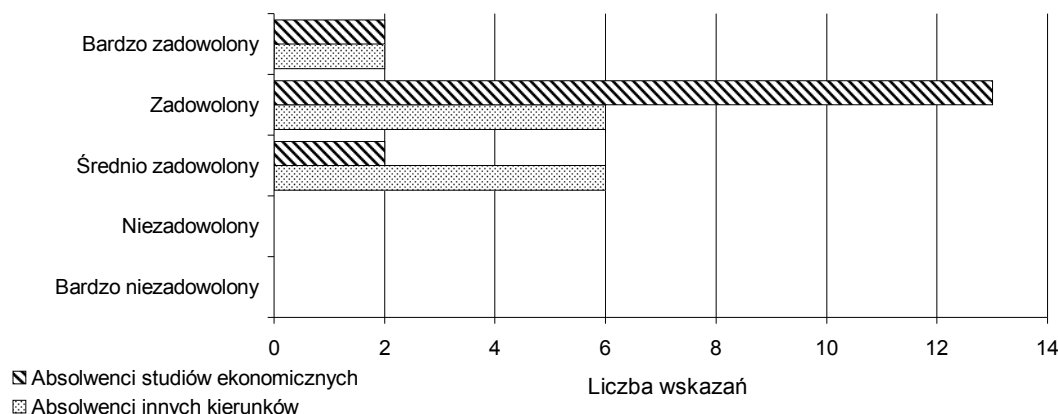
Rys. 5. Przydatność studiów podyplomowych z rachunkowości do wykonywania zawodu księgowego

Źródło: opracowano na podstawie wyników badań ankietowych.

Druga część ankiety miała na celu identyfikację stopnia zadowolenia absolwentów z podjęcia studiów podyplomowych jako elementu oceny efektywności kształcenia. Po spełnieniu warunku trzyletniej praktyki w dziale księgowości studia te umożliwiają nabycie uprawnień do usługowego prowadzenia ksiąg rachunkowych. W związku z tym następnym etapem badania miało być ustalenie przydatności studiów podyplomowych do wykonywania zawodu księgowego według opinii słuchaczy (rys. 5). Ocena przeprowadzona w pięciostopniowej skali (1 – bardzo mała przydatność, 5 – bardzo duża przydatność).

Respondenci dosyć wysoko oceniają przydatność realizowanego programu nauczania studiów podyplomowych z rachunkowości do wykonywania zawodu księgowego. Sześć razy podano ocenę najwyższą. Dużą przydatność (ocena 4) wskazano aż 18 razy (po 9 osób z każdej grupy słuchaczy). Tylko dwie osoby nieposiadające wykształcenia ekonomicznego podały najniższą ocenę.

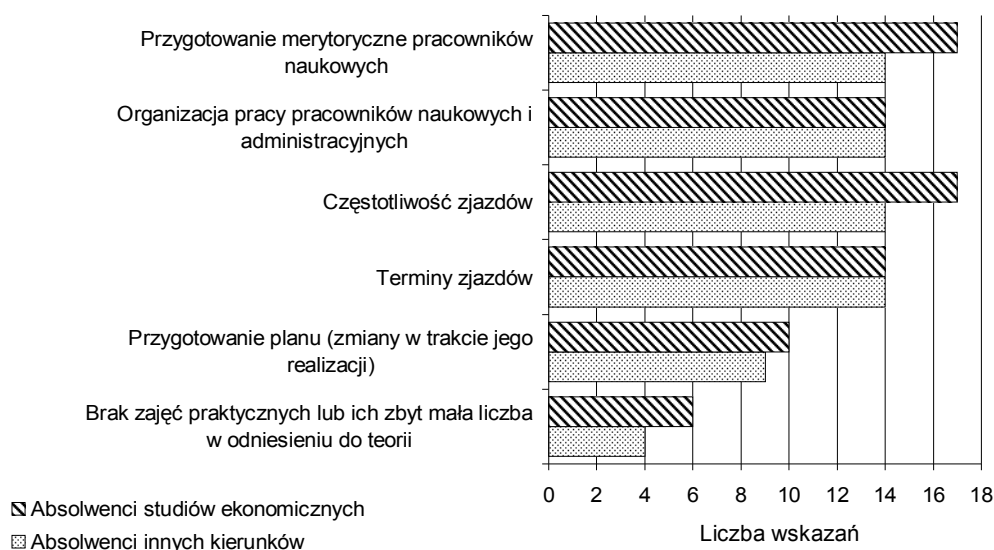
W ostatnim etapie badania przeprowadzono bezpośrednią ocenę stopnia satysfakcji słuchaczy z oferowanych usług edukacyjnych (rys. 6) oraz podjęto próbę identyfikacji czynników wpływających na jej poziom (rys. 7).

Rys. 6. Poziom zadowolenia z oferowanych usług edukacyjnych

Źródło: opracowano na podstawie wyników badań ankietowych.

Na podstawie danych zawartych na rys. 6 należy stwierdzić brak opinii negatywnych (niezadowolony, bardzo niezadowolony). Prawie 74% wskazań respondentów stanowi ocenę typowo pozytywną, w tym 13% absolwentów jest bardzo zadowolonych z oferowanych usług edukacyjnych. Osiem osób (26%) nie potrafiło jednoznacznie określić poziomu swojego zadowolenia.

Rys. 7. Czynniki wpływające na poziom zadowolenia z oferowanych usług edukacyjnych

Źródło: opracowano na podstawie wyników badań ankietowych.

Spośród czynników pozytywnie wpływających na poziom zadowolenia z podjęcia studiów podyplomowych respondenci wskazywali najczęściej: merytoryczne przygotowanie pracowników naukowych, organizację pracy wykładowców i pracowników administracyjnych, termin zjazdów, częstotliwość oraz termin realizacji zjazdów. Wysoko oceniono także przygotowany plan (18 wskazań). Czynnikiem najmniej wpływającym na poziom zadowolenia był nadmiar teorii w odniesieniu do zajęć praktycznych (10 wskazań).

Celem ostatniego pytania ankietowego było uzyskanie opinii słuchaczy, czy studia podyplomowe z rachunkowości są godne polecenia. Ankietowani w 87% stwierdzili, iż studia te są godne polecenia. Innego zdania było 13% osób, które uważały, że należy wprowadzić poprawki w trakcie funkcjonowania studiów, takie jak: dostosowanie liczby godzin zajęć do potrzeb słuchaczy i zwiększenie liczby godzin czasu zajęć praktycznych.

PODSUMOWANIE

Ewaluacja zajęć dydaktycznych na studiach podyplomowych nie jest jedynie formalną procedurą, wynikającą z regulacji obowiązujących w polskim szkolnictwie wyższym, ale realnym standardem, który zapewnia wysoką jakość dydaktyki. W procesie tym istotną rolę odgrywa ostatni etap kształcenia, czyli ocena efektywności.

Przeprowadzona analiza efektywności studiów podyplomowych z rachunkowości pozwoliła ustalić istnienie zależności między przyrostem nabytej wiedzy i umiejętności a wykształceniem słuchaczy. Uzyskano wysoki wskaźnik przyrostu wiedzy – 63% w grupie absolwentów z wykształceniem ekonomicznym oraz 48% wśród absolwentów innych kierunków. Przeprowadzone badania wykazały niewystarczającą liczbę godzin zajęć do przyswojenia materiału z niektórych przedmiotów. Absolwenci studiów innych, niż ekonomiczne, oczekują większej liczby godzin przeznaczonych na realizację i przyswojenie materiału. Przy obecnej jakości kształcenia uzyskano wysoki wskaźnik zadowolonych absolwentów (74%). Należy zatem pozytywnie ocenić efektywność kształcenia na badanych studiach podyplomowych z rachunkowości – zarówno w zakresie nauczania, jak i reakcji, czyli uzyskania subiektywnej opinii oraz oceny stopnia zadowolenia z oferowanych usług edukacyjnych.

Ocena efektywności kształcenia, jako instrument ewaluacji wewnętrznej, ma wpływ na zwiększenie skuteczności procesu nauczania. Brak oceny efektywności studiów podyplomowych ogranicza możliwość wprowadzania zmian w programie nauczania i odpowiednie ich ukierunkowanie. Powoduje to powielanie tych samych niedociągnięć. W związku z tym, tworząc programy kształcenia dla studiów podyplomowych z rachunkowości na Wydziale Ekonomicznym ZUT w Szczecinie, należałoby uwzględnić postulaty studentów zawarte w przeprowadzonej ankiecie.

PIŚMIENNICTWO

Jelonek M., Skrzyńska J. 2010. Jakość kształcenia w szkolnictwie wyższym, Ewaluacja jakości dydaktyki w szkolnictwie wyższym. Kraków, WSE, 11–35.

Kiziuiewicz T., Nadolna B. 1999. Studium podyplomowe „Rachunkowość” jako wariant kształcenia ustawicznego. Dydaktyczne problemy finansów i rachunkowości. Szczecin, AR w Szczecinie, 65–76.

-
- Kunasz M.** 2006. Ocena efektywności szkolenia w przedsiębiorstwie w świetle wyników badań. Stud. Mater., Wydziału Zarządzania UWarsz. 1, 29–36.
- Piechnik-Kurdziel A.** 2000. Efektywność szkolenia zawodowego w teorii i praktyce zarządzania personelem. Zesz. Nauk. AE Krak. 552, 41–55.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 8.04.2009 r. w sprawie uprawnień do usługowego prowadzenia ksiąg rachunkowych.** DzU z 2009 r., nr 62, poz. 508.
- Studia podyplomowe „Rachunkowość” – Szczecin,** <http://www.ekonomia.zut.edu.pl/aktualnosci/studia-podyplomowe.html>, dostęp dn. 1.11.2012 r.

